

Wilfrid J. Harrington, *UVOD U NOVI ZAVJET*, Kršćanska sadašnjost. Zagreb 1975, 519 str.

Uvod u Novi zavjet jest treća knjiga trilogije u kojoj ovaj američki dominikanac razlaže uvodnu problematiku Svetoga pisma. U prvoj knjizi, *Record of Revelation: The Bible* (Spomen objave: Biblija), pisac razlaže opću nauku o postanku Svetoga pisma. Druga knjiga, *Record of the Promise: The Old Testament* (Spomen obećanja: Stari zavjet), izlaže literarnu povijest Staroga zavjeta. Treća knjiga, *Record of the Fulfillment: The New Testament* (Spomen ispunjenja: Novi zavjet), posebni je uvod u Novi zavjet. Knjiga je izašla prije deset godina (1965) u Chicagu (The Priority Press) te je dosad već prevedena na njemački (samo prvi svezak), francuski i talijanski jezik. Na početku ove godine izašao je i hrvatski prijevod, po kojemu je knjiga pristupačna i slovenskoj javnosti. Knjiga je prije svega namijenjena studentima teologije, svećenicima u pastvi i laicima. Od nje će, dakako, koristiti imati samo izobraženi laici. Knjiga je napisana u znanstvenom stilu; ona je, posebno ondje gdje raspravlja o podrijetlu pojedinih predaja i o strukturi knjigâ ili njihovih dijelova, veoma teška i neobično opterećena. Budući da još nije utrla put u svećeničke krugove, želio bih ovdje naglasiti njezino iznimno značenje za bolje razumijevanje Svetoga pisma.

Knjiga sadrži mnogo više nego što kaže njezin naslov. Obično mislimo da je uvod nešto sporedno, nešto što samo uvodi čovjeka u bit pa je zato manje značajno. Budući da želimo svakoj stvari odmah doći do

dna, rado bismo baš mimo uvoda došli do potpunog razumijevanja svetopisamskog sadržaja. No to nije moguće. Već je sv. Jeronim govorio da je bez vodiča i bez putokaza nemoguć ulaz u Sveto pismo. Sveto pismo sadrži nadnaravne istine a budući da su one teško shvatljive, premda su objavljene, razum lakše na njih pristane ako zna da su knjige koje ih sadrže povijesno vjerodostojne. A upravo to mora dokazati uvod u Sveto pismo.

Uvod u Novi zavjet u stvari je literarna povijest novozavjetnih knjiga te odgovara na pitanja kako su i kada nastale pojedine knjige, kakav je njihov značaj, kakva im je nauka i namjena, i tko ih je napisao. Na sva ta pitanja odgovara Harrington u svojem Uvodu, a budući da pri tom uzima u obzir najnovije plodove znanstvenog istraživanja o postanku Svetoga pisma, bez sumnje je njegov Uvod najbolja potvrda povijesne vjerodostojnosti novozavjetne literature.

Knjiga ima 9 poglavlja. Najprije opisuje povijesne, kulturne i religijske okolnosti u svijetu i kod Židova u vremenu nastajanja Novoga zavjeta. Potom prikazuje pretpovijest sinoptičkih evanđelja i njihovu međusobnu ovisnost (sinoptičko pitanje). Poslije toga potanko raščlanjuje strukturu, značaj i misao prvih triju evanđelja ili sinoptika. Pri tom je značajno da počinje s Markom a ne s Matejem, kako smo bili dosad naučeni. Takav redoslijed pretpostavlja znanstvenu spoznaju da je Markovo Evanđelje najstarije kanonsko evanđelje. Djela su apostolska poglavlje za se, a isto tako i Pavlovi spisi, kojima pribraja još i poslanicu Hebrejima. Katoličke po-

slanice razrađuje u 8. poglavlju a Ivanove spise u zadnjem, devetom poglavlju (najprije IV. Evanđelje, pa Prvu, Drugu i Treću poslanicu i, konačno, Otkrivenje). Najviše se raspisao o zadnjoj knjizi, o Otkrivenju. Pored uvodne problematike pruža kratko i temeljito tumačenje Otkrivenja, te tako već prelazi iz uvoda u egzegezu. Pisac je takav postupak obrazložio već u predgovoru svoje knjige. Otkrivenje je najmanje poznata knjiga Svetoga pisma i mnogima najnerazumljivija. Zato je uvodnoj problematici dodao još i kratko tumačenje njezina sadržaja.

Premda je Harringtonov Uvod opsežno i temeljito djelo, ipak često ne dostiže najnovijih znanstvenih spoznaja. Ako je ikoja biblijska znanost u zadnjih deset godina vidno napredovala, to je onda sigurno u prvom redu napredovao uvod u Sveto pismo. Zahvaljujući najnovijim arheološkim i rukopisnim pronalascima, veoma se produbilo poznavanje orijentalne misli. Danas zasigurno znamo da svetopisamski pisac nadnaravnih istina nije naviještao samo riječima nego i vanjskim oblikom pripovijesti, to jest literarnom vrstom knjige koja sadrži objavu. Iako je Sveto pismo riječ Božja, ono tu riječ prevodi u ljudski govor. Zato je ono nužno odraz vremena u kojem je nastalo.

Iz temeljite, iako kratke analize poganske kulture (hedonizam, stoicizam) i religijske misli (eleuzijski misteriji, Dionizijev kult) možemo se uvjeriti kako je pretjerano mišljenje racionalističkih kritičara prema kojima je kršćanstvo nastalo pod utjecajem poganskih misterijskih kultova a novozavjetni spisi pod utjecajem poganske mitologije. Kršćanstvo nije nastalo ni pod utjecajem židovstva. Ono je, istina, nastavak židovstva, ali nastavak one židovske duhovnosti koja odsijeva iz Svetoga pisma Staroga zavjeta. Ako u Ivanovim spisima i u nekim Pavlovim poslanicama nalazimo literarne i doktrinalne dodirne točke sa židovskom apokrifnom i kumranskom literaturom, to samo do-

kazuje da su se Ivan i Pavao izražavali onako kako je to onda u Židova bio običaj i da je židovska misao koja je u pozadini tih spisa povijesno istinita. Dodirne točke Ivanovih i Pavlovih spisa s kumranskom literaturom ukazuju na istu židovsku pozadinu, premda Ivan i Pavao nisu židovsku misao jednostavno preuzeli nego su je pod utjecajem novozavjetne objave i kršćanskog iskustva preobrazili i pokršćanili. Zato oblikovna i idejna sličnost novozavjetnih spisa sa židovskom apokrifnom literaturom još ne znači nutarnju ovisnost Novoga zavjeta o židovstvu. Novozavjetna je literatura povijesno istinita jer se u izražavanju poklapa s tadanjom židovskom literaturom i kršćanska je misao isto tako ukorijenjena u životu prakršćanskih Crkava kao što je to bila židovska misao u sinagogi. Postojanje prakršćanskih Crkava nije moguće zanijekati, a one su se hranile pra-apostolskom kerigmom. Apostolsko se naviještanje širilo kao usmena predaja, a uskoro je bilo dijelom zapisano. Možda je bilo više pismenih zapisa apostolske kerigme (usp. Lk 1, 1a).

Proučavanje pretpovijesnosti napisanih evanđelja središnji je problem današnje uvodne znanosti. U tome je vidljiv najveći pomak u bibliistici, što starije generacije teško mogu razumjeti te misle da u vezi sa Svetim pismom znanost više ništa ne zna. Nije više jasno tko je što napisao, niti je sigurno da li je ono što je u evanđeljima zapisano Isus rekao ili nije. Istina je, današnja znanost više ne poima nastanak svetopisamskih knjiga statično, kao da bi svaku knjigu napisao u jednom zamahu samo jedan pisac, nego dinamički, to jest pretpostavlja dužji razvoj nauke u usmenim predajama koje je konačno netko zabilježio a netko je drugi, bio to piščev učenik ili suradnik, dao knjizi oblik kakav ona danas ima. To prije svega vrijedi za evanđelja, a manje za Pavlove spise i katoličke poslanice. Harrington o tome raspravlja u 2. poglavlju gdje govori o nastanku si-

noptičkih evanđelja. Razlikuje trostruko razdoblje: razdoblje Isusa Krista, razdoblje djelovanja Isusovih apostola te razdoblje evanđelista (77). Evanđelja su nastala mnogo kasnije nego što je živio Isus. Nastala su otprilike 30 do 50 godina poslije Isusove smrti. Ako bi nam netko danas naredio da zabilježimo ono što se dogodilo prije 30 ili više godina, s kakavom bismo vjerodostojnošću opisivali prošlost? I ako pomislimo da dva evanđelista, Marko i Luka, uopće nisu bili apostoli, pa tako ni svjedoci, očevici Isusovih djela, po sebi je onda razumljivo da su evanđelisti morali pri pisanju evanđelja upotrebljavati usmenu i pismenu predaju.

Harrington obrazlaže proces nastajanja evanđelja vrlo sustavno. Njegovo je raspravljanje dobar pregled svega što je o tome dosad rekla znanost. Premda kritički prosuđuje namjere i plodove metode povijesnih oblika (formgeschichtliche Methode) i redakcijske metode (Redaktionsgeschichtliche Methode), ipak dopušta da su evanđeoski zapisi pretežno djelo prvih navjestitelja Radosne vijesti, koji su po vlastitu nahođenju oblikovali i dopunjavali Isusovu nauku te je prilagođivali duhovnim potrebama kršćanskih sredina u kojima su nastupali. Biblijska znanost danas previše pripisuje propovjednicima evanđelja i crkvenim sredinama (Gemeindeftheologie) a premla Isusu. Prakršćanske sredine sa svojim propovjednicima bile su »silan laboratorij« koji je Isusovu nauku tako izrazio kako ju je sam shvatio. Evanđelista su zapisali nauku tih Crkava. Zato evanđelja doista posreduju Isusovu nauku onako kako su je razumjele prakršćanske zajednice a ne kako je zvučala iz Isusovih ustiju. Harrington dapače tvrdi da se baš ni jedna Isusova riječ nije sačuvala točno onako kako ju je on izgovorio, budući da je Isus govorio aramejski a evanđelja su izvorno napisana grčkim jezikom (77/78).

Budući da se zadnjih desetljeća nagomilalo toliko novih spoznaja,

Harrington je opskrbio prijevode svojih knjiga novim raspravama koje su napisali utjecajni stručnjaci te ih uvrstio među svoje rasprave. Te rasprave knjigu veoma obogaćuju, tako te ona ide u korak s najnovijim znanstvenim dostignućima. Takvih je dodataka vrlo mnogo, pa u hrvatskom prijevodu, najnovijem prijevodu Uvoda na strane jezike, lako lučimo prvotno Harringtonovo pisanje od drugotnog, umetnutog. Glavna je poteškoća uslijed toga česta neusklađenost tvrdnji. Tako na primjer Harrington nabraja devet razloga da bi dokazao kako je Apolon pisac Poslanice Hebrejima, a na koncu, poslije devete točke, više ne znamo ništa sigurno o autorstvu Poslanice Hebrejima; to je stoga jer odmah poslije toga navodi prigovor protiv Apolonova autorstva (439), a u stavci »utjecaji« (350) govori tako kao da je Poslanicu napisao aleksandrijski filozof Filon. O autorstvu Poslanice Hebrejima govori dvaput, najprije pod naslovom »Autorstvo« (346—349) te opet pod naslovom »Utjecaji« (350). Na ta dva mjesta spominje Apolona i Filona a ne daje konačna zaključna suda. O Pavlovu autorstvu Poslanice Hebrejima nalazimo samo neizravnu tvrdnju izraženu u jednoj rečenici: »Nije potrebno naglašavati Pavlov utjecaj na Poslanicu Hebrejima« (350). Pri svemu tom je velik nedostatak što ne raspravlja o tome kakav je semitski pojam autorstva. Semitsko poimanje autorstva prilično je drugačije nego naše. Po semitskom poimanju autorstva Pavao je isto tako autor Poslanice Hebrejima kao i Mojsije Petoknjžija ili, kako veli za nj G. Ricciotti: »Glas je Jakovljevi, ruke su Ezavove!« to jest, nauka Poslanice Hebrejima je Pavlova, a djelo je napisao netko drugi.

Neusklađenost tvrdnji koji put prelazi i u kontradikcije. O Matejevim mesijanskim citatima veli Harrington »da su Matejeva osobna razmišljanja (Reflexionszitate) o smislu evanđeoskih događaja« (180), a na istoj strani veli da se Matej pri tom služio posebnom zbirkom staroza-

vjetnih »dokaznih mjesta« (testimonia) koju su priredili prvi kršćani te je koristili u raspravama sa Židovima. A to se pak protivi tvrdnji na str. 95. gdje veli da kršćanske sredine nisu evanđeosko gradivo same stvarale nego su ga samo sačuvala i dalje prenosile — stvarali su ga pojedinci koji su djelovali unutar kršćanskih zajednica.

Knjiga je sadržajno veoma bogata i pri takvu sveobuhvatnu proučavanju postanka novozavjetne literature nije čudo ako je koja tvrdnja premalo produbljena i premalo usklađena. Izobraženi čitalac sam će znati tu manjkavost ukloniti, a laika pak to neće zavesti u zabunu. Zato smo vrlo zahvalni piscu i prevodiocu za ovu dragocjenu knjigu koja barem malo odmiče zastor da se može nazrijeti proces kroz koji je bujna Radosna vijest o spasenju prešla u mirnu riječ neumrlosti, jer *littera scripta manet*.

Francè Rozman

Albin Škrinjar, TEOLOGIJA SVE-TOG IVANA, Zagreb 1975. Izdao Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Biblioteka Theosis, knjiga 3, strana 510.

Apostola i evanđelista Ivana obično nazivamo teologom a njegovo Evanđelje, teološko Evanđelje, ali tu riječ »teolog« ne rabimo u suvremenu smislu, jer Ivan nije teolog u smislu teološki stručnjak, nego je teolog u izvornom značenju, to jest čovjek koji govori o Bogu i o Božjim riječima.

Bogatstvo Ivanovih misli rasprostro je pred nas Albin Škrinjar, isusovac, profesor na isusovačkom Filozofsko-teološkom institutu u Zagrebu, u knjizi *Teologija svetog Ivana*. Knjiga je plod mnogogodišnjeg studija; ona je po stručnosti, pregledu i bogatstvu misli piščevo životno djelo.

Premda se pisac trudio da piše priprosto, jednostavno i živahno, knjiga ima izrazito znanstveni karakter; ne samo zato jer je sve brižno i točno argumentirano nego i zato jer su rasprave tako nanizane da

čitaoca spontano uvode u sve dublje razumijevanje Ivanove misli. U Predgovoru pisac kaže kako je knjiga nastajala. Dobar dio njena sadržaja već je ranije bio objavljen u obliku rasprava u časopisu *Verbum Domini* i *Bogoslovska Smotra*. Knjiga je stilski cjelovita te otkriva da pisac dobro poznaje Ivanovu misao. U Predgovoru na poseban način naglašava da se, pišući knjigu, nije obazirao na Otkrivenje (6,38), ali ne navodi razloge za takav postupak, nego samo spominje činjenicu da Otkrivenje treba posebno obrađivati. Ta me tvrdnja malo iznenađuje. Ako itko, a to mora svakako onaj koji proučava Ivanovu misao nešto sigurno reći o odnosu Otkrivenja prema drugim Ivanovim spisima. Teologija nekog pisca je uistinu dublje i sveobuhvatno poznavanje njegove teološke misli. U Otkrivenju možemo ustanoviti Ivanovu misao i stil, odnosno u Otkrivenju ima toliko »jezičnih i doktrinalnih sličnosti između IV. Evanđelja i Otkrivenja da s pravom i Otkrivenje uvrštavamo u Ivanove spise« (usp. W. Harrington, Uvod u Novi zavjet, 460), premda je istina da Otkrivenje u sadašnjem obliku nije napisao evanđelist Ivan i da je predmet Otkrivenja drugačiji nego predmet Evanđelja (predmet IV. Evanđelja je povijesni Isus, a predmet Otkrivenja proslavljeni Isus). Stoga je autorovo odlučno otklanjanje Otkrivenja previše tvrdo. Ta ipak se i on dosta često poziva na Otkrivenje, premda tvrdi da to čini samo neizravno, i to onda kad za dotičnu misao manjkaju dokazi u Evanđelju ili u poslanicama (usp. 153, 303).

Sadržaj i bibliografija nalaze se na početku knjige. Bibliografija obuhvaća skoro deset stranica. Navođenje izdanja Svetoga pisma je manjkavo, jer ne kaže koje izdanje upotrebljava nego samo godinu. Nestleovih izdanja već ima 24, a dvadeset i četvrto izdanje izišlo je godine 1960. Škrinjar navodi Nestleovo izdanje iz godine 1964., ali ne saznajemo koje je to izdanje, da li ponovljeno 24. ili već 25. izdanje. Ako se